וְאֵין קֶשֶׁב וַיָּשָׁב לִקְרָאתוֹ וַיַּגֶּד־לוֹ לֵאמֹר לֹא הֵקִיץ הַנָּעַר׃ (לב) וַיָּבֹא אֱלִישָׁע הַבָּיְתָה וְהִנֵּה הַנַּעַר מֵת
מֻשְׁכָּב עַל־מִטָּתוֹ׃ (לג) וַיָּבֹא וַיִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בְּעַד שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ (לד) וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל־הַיֶּלֶד
וַיָּשֶׂם פִּיו עַל־פִּיו וְעֵינָיו עַל־עֵינָיו וְכַפָּיו עַל־כפו כַּפָּיו וַיִּגְהַר עָלָיו וַיָּחָם בְּשַׂר הַיָּלֶד׃ (לה) וַיָּשָׁב וַיֵּלֶךְ
בַּבַּיִת אַחַת הֵנָּה וְאַחַת הֵנָּה וַיַּעַל וַיִּגְהַר עָלָיו וַיְזוֹרֵר הַנַּעַר עַד־שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּפְקַח הַנַּעַר אֶת־עֵינָיו׃
(לו) וַיִּקְרָא אֶל־גֵּיחֲזִי וַיֹּאמֶר קְרָא אֶל־הַשֻּׁנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָאֶהָ וַתָּבוֹא אֵלָיו וַיֹּאמֶר שְׂאִי בְנֵךְ׃ (לז)
וַתָּבֹא וַתִּפֹּל עַל־רַגְלָיו וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתִּשָּׂא אֶת־בְּנָהּ וַתֵּצֵא׃

בראשית כג חיי שרה

כג א וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים
שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ ב וַתָּמָת
שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן
וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ׃ ג וַיָּקָם
אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת לֵאמֹר׃
ד גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר

ב זעירא

אונקלוס

(א) וַהֲווֹ חַיֵּי שָׂרָה מְאָה וְעֶשְׂרִין
וּשְׁבַע שְׁנִין שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃
(ב) וּמִיתַת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא
חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן וְאָתָא אַבְרָהָם
לְמִסְפְּדָה לְשָׂרָה וּלְמִיבְכָּהּ׃ (ג) וְקָם
אַבְרָהָם מֵעַל אַפֵּי מֵיתֵיהּ וּמַלֵּיל עִם
בְּנֵי חִתָּאָה לְמֵימָר׃ (ד) דַּיָּיר וְתוֹתַב
אֲנָא עִמְּכוֹן הָבוּ לִי אַחֲסָנַת[א] קְבוּרָא

א. ירושת.

רש"י

כג (א) **ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים** - לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל, לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו, בת ק׳ כבת כ׳ לחטא, מה בת כ׳ לא חטאה שהרי אינה בת עונשין אף בת ק׳ בלא חטא, ובת כ׳ כבת ז׳ ליופי[א]: **שני חיי שרה** - כלן שוין לטובה: (ב) **בקרית ארבע** - על שם ארבע ענקים שהיו שם, אחימן ששי ותלמי ואביהם. דבר אחר, על שם ארבע זוגות שנקברו שם איש ואשתו, אדם וחוה, אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה[ב]: **ויבא אברהם** - מבאר שבע: **לספד לשרה ולבכתה** - ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק, לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה ומתה[ג]: (ד) **גר ותושב אנכי עמכם** - גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם. ומדרש אגדה, אם תרצו הריני גר, ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין, שאמר לי הקדוש ברוך הוא (לעיל יב ז) לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת[ד]: **אחזת קבר** - אחוזת קרקע לבית הקברות:

מקורי רש"י

א. עי׳ שם (פרשה נח סי׳ א): ויהיו חיי שרה מאה שנה (תהלים לז), יודע ה׳ ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה. כשם שהן תמימים כך שנותם תמימים, בת כ׳ כבת ז׳ לנוי בת ק׳ כבת עשרים שנה לחטא. **ב.** עי׳ שם (סי׳ ד): ותמת שרה בקרית ארבע, ד׳ שמות נקראו לה אשכול, וממרא קרית ארבע, חברון. ולמה הוא קורא אותה קרית ארבע, שדרו בה ד׳ צדיקים ענר, אשכול, וממרא אברהם. ונמולו בה ד׳ צדיקים אברהם ענר אשכול וממרא. ד״א קרית ארבע שנקברו בה ד׳ צדיקים אבות העולם, אדם הראשון, אברהם, יצחק ויעקב. ד״א שנקברו בה ד׳ אמהות חוה ושרה ורבקה ולאה, ועל שם בעליה שהן ד׳ ענק וג׳ בניו. אמר רבי עזריה שמשם יצא אבינו אברהם שרדף אחרי ארבע מלכיות קוזמוקרטורין שהוא עולה בקרנסין של ד׳ בתחלה ליהודה ואח״כ לכלב ואח״כ ללוים ואח״כ לכהנים והוא אחד מד׳ מקומות מגונים שבא״י ואלו הן ר׳ יצחק ורבנן רבי יצחק אמר דור ונפת דור תמנת סרח וחברון, ורבנן אמרי דנה וקרית סנה ותמנת סרח וחברון. **ועי׳** פרקי דרבי אליעזר (פרק כ): לפיכך נקראת מערת המכפלה שהיא כפולה ושם נתון אדם ועזרו, אברהם ועזרו, יצחק ועזרו, יעקב ועזרו. לפיכך נקרא קרית ארבע על שם ארבע זו. **ג.** עי׳ מדרש תנחומא (וירא פיסקא כג): באותה שעה הלך השטן אצל שרה ונזדמן לה כדמות יצחק כיון שראה אותו אמרה לו בני מה עשה לך אביך, אמר לה נטלני אבי והעלני הרים והורידני בקעות והעלני לראש הר אחד ובנה מזבח וסדר המערכה והעריך את העצים ועקד אותי על גבי המזבח ולקח את הסכין לשחטני ואלולי שאמר לו הקב״ה אל תשלח ידך אל הנער כבר הייתי נשחט, לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאה נשמתה. הה״ד ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה, מהיכן בא מהר המוריה. **ד.** עי׳ בראשית רבה (פרשה נח סי׳ ו):

עִמְּכֹם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי׃ ה וַיַּעֲנוּ בְנֵי־חֵת
אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ ו שְׁמָעֵנוּ | אֲדֹנִי נְשִׂיא
אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת־
מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר
מֵתֶךָ׃ ז וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־
חֵת׃ ח וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם
לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ־לִי בְּעֶפְרוֹן
בֶּן־צֹחַר׃ ט וְיִתֶּן־לִי אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־לוֹ
אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִי בְּתוֹכְכֶם
לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃ י וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי־חֵת וַיַּעַן
עֶפְרוֹן הַחִתִּי אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת לְכֹל בָּאֵי
שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר׃ יא לֹא אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה
נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ לְעֵינֵי
בְנֵי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ׃ יב וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם
לִפְנֵי עַם־הָאָרֶץ׃ יג וַיְדַבֵּר אֶל־עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם־
הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם־אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי

אונקלוס

עִמְּכוֹן וְאִיקְבַּר מֵיתִי מִן קֳדָמַי׃
(ה) וְאָתִיבוּ בְנֵי חִתָּאָה יַת אַבְרָהָם
לְמֵימַר לֵיהּ׃ (ו) קַבִּיל מִינָּנָא רִבּוֹנָנָא
רַב קֳדָם יְיָ אַתְּ בֵּינָנָא בִּשְׁפַר קִבְרָנָא
קְבַר יַת מִתָּךְ אֵינָשׁ מִנָּנָא יַת קִבְרֵיהּ
לָא יִמְנַע[ב] מִנָּךְ מִלְּמִקְבַּר מִיתָךְ׃
(ז) וְקָם אַבְרָהָם וּסְגִיד לְעַמָּא דְּאַרְעָא
לִבְנֵי חִתָּאָה׃ (ח) וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן
לְמֵימַר אִם אִית רַעֲוָא[ג] בְּנַפְשְׁכוֹן
לְמִיקְבַּר יַת מֵיתִי מִן קֳדָמַי קַבִּילוּ
מִינִי וּבְעוּ[ד] לִי מִן[ה] עֶפְרוֹן בַּר צֹחַר׃
(ט) וְיִתֶּן לִי יַת מְעָרַת כָּפֶלְתָּא דִּי
לֵיהּ דִּי בִסְטַר חַקְלֵיהּ בְּכַסְפָּא שְׁלִים
יִתְנִינַהּ לִי בֵּינֵיכוֹן לְאַחֲסָנַת[ו] קְבוּרָא׃
(י) וְעֶפְרוֹן יָתֵיב בְּגוֹ בְּנֵי חִתָּאָה
וְאָתֵיב עֶפְרוֹן חִתָּאָה יַת אַבְרָהָם קֳדָם[ז]
בְּנֵי חִתָּאָה לְכָל עָאלֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ
לְמֵימַר׃ (יא) לָא רִבּוֹנִי קַבִּיל מִינִי
חַקְלָא יְהָבִית לָךְ וּמְעָרְתָּא דִּי בֵיהּ לָךְ
יְהָבִיתָהּ לְעֵינֵי בְּנֵי עַמִּי יְהָבִיתָהּ לָךְ
קְבַר מִיתָךְ׃ (יב) וּסְגִיד אַבְרָהָם קֳדָם
עַמָּא דְּאַרְעָא׃ (יג) וּמַלֵּיל עִם עֶפְרוֹן
קֳדָם[ז] עַמָּא דְּאַרְעָא לְמֵימַר בְּרַם אִם
אַתְּ עָבִיד לִי טִיבוּ קַבִּיל מִינִי אֶתֵּן

ב. ימנע. ג. רצון. ד. ובקשו. ה. מאת. ו. לירושת. ז. לפני.

רש"י

(ו) **לא יכלה** - לא ימנע, כמו לא תִכְלָא רַחֲמָיךְ (תהלים מ יב). וכמו וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם (לעיל ח ב): (ח) **נפשכם** - רצונכם[ה]: **ופגעו לי** - לשון בקשה, כמו אַל תִּפְגְּעִי בִי (רות א טז): (ט) **המכפלה** - בית ועליה על גביו. דבר אחר, שכפולה בזוגות[ו]: **בכסף מלא** - משלם כל שוויה. וכן דוד אמר לְאַרַוְנָה (דברי הימים א׳ כא כד) בְּכֶסֶף מָלֵא: (י) **ועפרון ישב** - כתיב חסר, אותו היום מנוהו שוטר עליהם, מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה[ז]: לכל באי שער עירו - שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה[ח]: (יא) **לא אדני** - לא תקנה אותה בדמים: **נתתי לך** - הרי היא כמו שנתתיה לך: (יג) **אך אם אתה לו שמעני** - אתה אומר לי לשמוע לך וליקח בחנם, אני אי אפשי בכך, אך אם אתה לו שמעני, הלואי ותשמעני: **נתתי** - דוגי"ם בלע"ז מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר:

מקורי רש"י

גר ותושב. גר, דייר. תושב, מארי ביתא. אם רציתם גר ואם לאו מארי ביתא, שכך אמר לי הקב"ה לזרעך נתתי את הארץ הזאת. **ה.** עי' תרגום אונקלוס: ומליל עמהון למימר אם אית רעוא נפשכון. **ו.** עי' עירובין (נג ע"א): ומאן דתני מעברין כאשה עוברה, מערת המכפלה. רב ושמואל חד אמר שני בתים זה לפנים מזה וחד אמר בית ועלייה על גביו. בשלמא למאן דאמר זה על גב זה היינו מכפלה, אלא למאן דאמר שני בתים זה לפנים מזה מאי מכפלה, שכפולה בזוגות. **ז.** עי' בראשית רבה (פרשה נח סי' ז): ועפרון יושב בתוך בני חת. רבי יצחק אמר ישב כתיב, אותו היום מינו אותו ארכוסטרטיגוס, דלא יהא בר נש רב זבין מן בר נש זעיר. **ח.** עי' שם: ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת, אמר ר' פנחס מלמד שנעלו דלתותיהן והלכו לגמול חסדים לאברהם. ובילקוט (רמז קב) גרס "חסד לשרה".

כֶּסֶף הַשָּׂדֶה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי שָׁמָּה׃
יד וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ טו אֲדֹנִי
שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ
מַה־הִוא וְאֶת־מֵתְךָ קְבֹר׃ טז וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־
עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף אֲשֶׁר
דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף
עֹבֵר לַסֹּחֵר׃ שני יז וַיָּקָם | שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר
בַּמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי מַמְרֵא הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה
אֲשֶׁר־בּוֹ וְכָל־הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר בְּכָל־גְּבֻלוֹ
סָבִיב׃ יח לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי־חֵת בְּכֹל
בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ׃ יט וְאַחֲרֵי־כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת־
שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל־מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל־
פְּנֵי מַמְרֵא הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ כ וַיָּקָם
הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת־
קָבֶר מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃ ס **כד** א וְאַבְרָהָם זָקֵן
בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל׃
ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל

ט. תעשה לי טוב, קבל ממני, אתן כסף. י. שוה. יא. סלעים. יב. לפני. יג. סלעים.

אונקלוס

כַּסְפָּא דְּמֵי חַקְלָא סַב מִינִי וְאֶקְבַּר
יַת מֵיתִי תַּמָּן׃ (יד) וְאָתֵיב עֶפְרוֹן יַת
אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵיהּ׃ (טו) רִיבּוֹנִי
קַבֵּיל מִינִי אַרְעָא שַׁוְיָא אַרְבַּע
מְאָה סַלְעִין דְּכְסַף בֵּינָא וּבֵינָךְ מַה
הִיא וְיַת מֵיתָךְ קְבַר׃ (טז) וְקַבֵּל
אַבְרָהָם מִן עֶפְרוֹן וּתְקַל אַבְרָהָם
לְעֶפְרוֹן יַת כַּסְפָּא דְּמַלֵּיל קֳדָם בְּנֵי
חִתָּאָה אַרְבַּע מְאָה סַלְעִין דְּכְסַף
מִתְקַבֵּיל סְחוֹרָא בְּכָל מְדִינְתָּא׃
(יז) וְקָם חַקַל עֶפְרוֹן דִּי בְּכַפֵּלְתָּא
דִּי קֳדָם מַמְרֵא חַקְלָא וּמְעַרְתָּא
דִּי בֵיהּ וְכָל אִילָנֵי דִּי בְּחַקְלָא
דִּי בְּכָל תְּחוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃
(יח) לְאַבְרָהָם לִזְבִינוּהִי לְעֵינֵי בְּנֵי
חִתָּאָה בְּכָל עָאלֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ׃
(יט) וּבָתַר כֵּן קְבַר אַבְרָהָם יַת שָׂרָה
אִתְּתֵיהּ בְּמְעָרַת חֲקַל כָּפֵלְתָּא עַל
אַפֵּי מַמְרֵא הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא
דִּכְנָעַן׃ (כ) וְקָם חַקְלָא וּמְעַרְתָּא
דִּי בֵיהּ לְאַבְרָהָם לְאַחֲסָנַת קְבוּרָא
מִן בְּנֵי חִתָּאָה׃ (א) וְאַבְרָהָם
סִיב עָאל בְּיוֹמִין וַיְיָ בָּרִיךְ יַת
אַבְרָהָם בְּכוֹלָא׃ (ב) וַאֲמַר אַבְרָהָם
לְעַבְדֵיהּ סָבָא דְּבֵיתֵיהּ דְּשַׁלִּיט

יד. מתקבל לסחורה בכל מדינה. טו. לירושת.

רש"י

(טו) **ביני ובינך** - כין שני אוהביס כמונו מה היא חשובה לכלוס, אלא הנח את המכר ואת מתך קבור: (טז) **וישקל אברהם לעפרן** - חסר וי"ו, לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה, שנטל ממנו שקליס גדוליס קנטרין, שנאמר עובר לסוחר, שמתקבליס בשקל בכל מקוס, ויש מקוס ששקליהן גדוליס שהן קנטרין לנטיאר"ש בלע"ז: (יז) **ויקם שדה עפרון** - תקומה היתה לו, שיצא מיד הדיוט ליד מלך. ופשוטו של מקרא, ויקס השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהס למקנה וגו': (יח) **בכל באי שער עירו** - בקרב כולס ובמעמד כולס הקנהו לו: **כד** (א) **ברך את אברהם בכל** - בכל עולה בגימטריא בן, ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה: (ב) **זקן ביתו** - לפי שהוא דבוק נקוד זָקָן:

מקורי רש"י

ט. עי' אבות דרבי נתן (פרק שלשה עשר): ומנין שהרשעים אומרים הרבה ואפילו מעט אינם עושים, שכן מצינו בעפרון שאמר לאברהם ארץ ארבע מאות שקל כסף, אבל באחרונה כששקל לו את הכסף, וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרון וגו' (וכ"ה בגמ' ב"מ פז ע"א). **ועי'** בראשית רבה (פרשה נח סי' ז): א"ר חנינא כל שקלים האמורים בתורה סלעים ובנביאים ליטרין בכתובים קנטרין, ר' יודן אמר חוץ משקלי עפרון שהיו קנטרין, הה"ד נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו (משלי כח), נבהל להון איש רע עין, זה עפרון שהכניס עין רע בממונו של צדיק. **י.** עי' שם (סי' ח): ויקם שדה עפרון, דהות נפילה וקמת דהות דבר אינש זעיר ואיתעבידת לבר נש רב.

בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יָרֵכִי׃
ג וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּיהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ
אֲשֶׁר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר
אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ׃ ד כִּי אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי
תֵּלֵךְ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי לְיִצְחָק׃ ה וַיֹּאמֶר
אֵלָיו הָעֶבֶד אוּלַי לֹא־תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת
אַחֲרַי אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת הֲהָשֵׁב אָשִׁיב אֶת־בִּנְךָ
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָצָאתָ מִשָּׁם׃ ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו
אַבְרָהָם הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תָּשִׁיב אֶת־בְּנִי שָׁמָּה׃
ז יְהוָה | אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי
וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי וַאֲשֶׁר דִּבֶּר־לִי וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־
לִי לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת הוּא
יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִשָּׁם׃
ח וְאִם־לֹא תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ וְנִקִּיתָ
מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת רַק אֶת־בְּנִי לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה׃

אונקלוס

בְּכָל דְּלֵיהּ שַׁוִּי כְעַן[א] יְדָךְ תְּחוֹת
יַרְכִּי׃ (ג) וְאַקְיֵים עֲלָךְ בְּמֵימְרָא[ב]
דַּיְיָ אֱלָהָא דִּשְׁמַיָּא וֵאלָהָא דְּאַרְעָא
דְּלָא תִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִבְּנַת כְּנַעֲנָאֵי
דִּי אֲנָא יָתֵיב בֵּינֵיהוֹן׃ (ד) אֱלָהֵין
לְאַרְעִי וּלְיַלְדוּתִי תֵּיזֵיל וְתִיסַּב אִתְּתָא
לִבְרִי לְיִצְחָק׃ (ה) וַאֲמַר לֵיהּ עַבְדָּא
מָאִים לָא תֵיבֵי אִיתְּתָא לְמֵיתֵי בַּתְרַי
לְאַרְעָא הָדָא הַאֲתָבָא אָתֵיב יַת
בְּרָךְ לְאַרְעָא דִּי נְפַקְתָּא מִתַּמָּן׃
(ו) וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם אִסְתַּמַּר
לָךְ דִּילְמָא תָתֵיב יַת בְּרִי לְתַמָּן׃
(ז) יְיָ אֱלָהָא דִּשְׁמַיָּא דְּדַבְּרַנִי מִבֵּית
אַבָּא וּמֵאַרַע יַלְדוּתִי וּדְמַלֵּיל לִי
וּדְקַיֵּים לִי לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יַת
אַרְעָא הָדָא הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכֵיהּ
קֳדָמָךְ וְתִיסַּב אִיתְּתָא לִבְרִי מִתַּמָּן׃
(ח) וְאִם לָא תֵיבֵי אִיתְּתָא לְמֵיתֵי
בַּתְרָךְ וּתְהֵי זַכָּאָה מִמּוּמָתִי[ג] דָּא
לְחוֹד יַת בְּרִי לָא תָתֵיב לְתַמָּן׃

א. עתה. ב. בדבר. ג. מאלתי.

רש"י

תחת ירכי - לפי שהנשבע צריך ליטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או תפילין, והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו **ונטלה**[יא]: (וז"ל מה שלא אמר תחת ירכך וה"ל להשביע העבד במילתו, לפי ששל אברהם היתה ראשונה לו קודם מילת העבד וק"ל): (ז) **ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי** - ולא אמר ואלהי הארץ, ולמעלה (פסוק ג) אמר **וַאַשְׁבִּיעֲךָ** וגו' - אמר לו, עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות, אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ, שלא היו בחי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ[יב]: **מבית אבי** - מחרן: **ומארץ מולדתי** - מאור כשדים: **ואשר דבר לי** - לגרכי, כמו אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי (מלכים א' ב ד). וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על. **ותרגום שלהם** (לשון שדרך התרגום להשתמש למ"ד במקום בעבור וק"ל) עלי עלוהי עליהון, שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם, ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון, אבל אצל אמירה נופל לשון לי ולו ולהם: **ואשר נשבע לי** - בין הבתרים[יג]: (ח) **ונקית משבועתי** וגו' - וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא[יד]: **רק את בני** וגו' - רק מיעוט הוא, בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור[טו]:

מקורי רש"י

יא. עי' שם (פרשה נט סי' ח): שים נא ידך תחת ירכי, א"ר ברכיה לפי שנתנה להם בצער, לפיכך היא חביבה ואין נשבעין אלא בה. ועי' פרקי דרבי אליעזר (פרק לח), מתחילה הראשונים היו נשבעין בברית מילה עד שלא נתנה התורה, שנאמר שים נא ידך תחת ירכי. **יב.** עי' בראשית רבה (פרשה נט סי' ח): ואשביעך בה' אלהי השמים, א"ר פינחס עד שלא הודעתי אותו לבריותיו, אלהי השמים. וכיון שהודעתי אותו לבריותיו, אלהי הארץ. **יג.** עי' שם (סי' י): ואשר נשבע לי, בחרן, ואשר דבר לי, בין הבתרים. ועי' ילקוט שמעוני תורה (רמז קז): ואשר דבר לי, בחרן. ואשר נשבע לי, בין הבתרים. **יד.** עי' בראשית רבה (פרשה נט סי' ח): אשר לא תקח, הזהירו שלא ילך אל בנות ענר אשכל וממרא. **טו.** עי' שם (סי' י): רק את בני לא תשב שמה, רק מיעוט, בני אינו חוזר, בן בני חוזר.

ט וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת־יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם
אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה: שלישי י וַיִּקַּח
הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל־
טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־אֲרַם נַהֲרַיִם אֶל־
עִיר נָחוֹר: יא וַיַּבְרֵךְ הַגְּמַלִּים מִחוּץ לָעִיר אֶל־
בְּאֵר הַמָּיִם לְעֵת עֶרֶב לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת:
יב וַיֹּאמַר | יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם הַקְרֶה־
נָא לְפָנַי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם אֲדֹנִי אַבְרָהָם:
יג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וּבְנוֹת אַנְשֵׁי
הָעִיר יֹצְאֹת לִשְׁאֹב מָיִם: יד וְהָיָה הַנַּעֲרָה הנער
כתיב אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה
וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה אֹתָהּ הֹכַחְתָּ
לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אֵדַע כִּי־עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־
אֲדֹנִי: טו וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר וְהִנֵּה רִבְקָה
יֹצֵאת אֲשֶׁר יֻלְּדָה לִבְתוּאֵל בֶּן־מִלְכָּה אֵשֶׁת
נָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ: טז וְהַנַּעֲרָה
והנער כתיב טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד בְּתוּלָה וְאִישׁ
לֹא יְדָעָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל:

אונקלוס

(ט) וְשַׁוִּי עַבְדָּא יַת יְדֵיהּ תְּחוֹת יַרְכָא דְּאַבְרָהָם רִבּוֹנֵיהּ וְקַיֵּים לֵיהּ עַל פִּתְגָּמָא הָדֵין: (י) וּדְבַר עַבְדָּא עַשְׂרָא גַּמְלִין מִגְּמַלֵּי רִיבּוֹנֵיהּ וַאֲזַל וְכָל שְׁפַר רִיבּוֹנֵיהּ בִּידֵיהּ וְקָם וַאֲזַל לַאֲרָם דְּעַל פְּרָת לְקַרְתָּא דְנָחוֹר: (יא) וְאַשְׁרֵי גַּמְלַיָּא מִבָּרָא לְקַרְתָּא עִם בֵּירָא דְמַיָּא לְעִידַן רַמְשָׁא לְעִידַן דְּנַפְקַן מַלְיָתָא: (יב) וַאֲמַר יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִיבּוֹנִי אַבְרָהָם זַמִּין כְּעַן קֳדָמַי יוֹמָא דֵין וְעִיבַד טֵיבוּ עִם רִבּוֹנִי אַבְרָהָם: (יג) הָא אֲנָא קָאִים עַל עֵינָא דְמַיָּא וּבְנַת אֱנָשֵׁי קַרְתָּא נַפְקַן לְמִמְלֵי מַיָּא: (יד) וּתְהֵי עוּלֵימְתָּא דְּאֵימַר לָהּ אַרְכִּינִי כְעַן קוּלְתִיךְ וְאֶשְׁתֵּי וְתֵימַר אֵשְׁתִּ וְאַף גַּמְלָךְ אַשְׁקֵי יָתָהּ זַמִּינְתָּ לְעַבְדָּךְ לְיִצְחָק וּבָהּ אִידַע אֲרֵי עָבַדְתְּ טֵיבוּ עִם רִבּוֹנִי: (טו) וַהֲוָה הוּא עַד לָא שֵׁיצִי לְמַלְלָא וְהָא רִבְקָה נְפָקַת דְּאִיתְיְלִידַת לְבְתוּאֵל בַּר מִלְכָּה אִתַּת נָחוֹר אֲחוּהִי דְּאַבְרָהָם וְקוּלְתָהּ עַל כִּתְפָּהּ: (טז) וְעוּלֵימְתָּא שַׁפִּירַת חֵיזוּ לַחֲדָא בְּתוּלְתָּא וּגְבַר לָא יְדָעָהּ וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלַת קוּלְתָהּ וּסְלִיקַת:

ד. וינח. ה. עתה. ו. עתה.

רש"י

(י) מגמלי אדוניו - נְקֵבִין היו משאר גמלים, שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחריס[טז]: וכל טוב אדוניו בידו - שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו, כדי שיקפלו לשלוח לו בתס[יז]: ארם נהרים - בין שתי נהרות יושבת: (יא) ויברך הגמלים - הרבינם (ב"ר פנ"ע סי' יא): (יד) אותה הכחת - רמויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדאי ליכנס בביתו של אברהם. ולשון הוכחת בירכת, אפרוביש"ט בלע"ז: ובה אדע - לשון תמנה, הודע לי בה: כי עשית חסד - אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד: (טז) בתולה - ממקום בתולים: ואיש לא ידעה - שלא כדרכה. לפי שבנות (הגויים) [הכנעניים] היו משמרות מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר, העיד על זו שהיא נקייה מכל[יח]:

מקורי רש"י

טז. עי' שם (סי' יא): ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו וגו', גמליו של אברהם אבינו היו ניכרים בכל מקום, שהיו יוצאים זמומים. **יז.** עי' שם: וכל טוב אדוניו בידו, רבי חלבו אמר זו דיאתיקי [אמנם עי' ב"מ יט ע"א שמשמע שזה לשון של מתנת שכ"מ וצ"ע]. **יח.** עי' בראשית רבה (פרשה ס סי' ה): אמר רבי יוחנן, לא נבעלה אשה ממהול לשמונה תחלה אלא רבקה. אר"ל, לפי שבנותן של עובדי כוכבים משמרות עצמן ממקום ערותן, ומפקירות עצמן ממקום אחר. אבל זאת, בתולה ממקום בתולים, ואיש לא ידעה ממקום אחר.

יז וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר הַגְמִיאִינִי נָא
מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ יח וַתֹּאמֶר שְׁתֵה אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר
וַתֹּרֶד כַּדָּהּ עַל־יָדָהּ וַתַּשְׁקֵהוּ׃ יט וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ
וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב עַד אִם־כִּלּוּ לִשְׁתֹּת׃
כ וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ אֶל־הַשֹּׁקֶת וַתָּרָץ עוֹד
אֶל־הַבְּאֵר לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב לְכָל־גְּמַלָּיו׃ כא וְהָאִישׁ
מִשְׁתָּאֵה לָהּ מַחֲרִישׁ לָדַעַת הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ
אִם־לֹא׃ כב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת
וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים
עַל־יָדֶיהָ עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם׃ כג וַיֹּאמֶר בַּת־מִי
אַתְּ הַגִּידִי נָא לִי הֲיֵשׁ בֵּית־אָבִיךְ מָקוֹם לָנוּ לָלִין׃

אונקלוס

(יז) וּרְהַט עַבְדָּא לִקְדָמוּתָהּ וַאֲמַר אַשְׁקִינִי כְּעַן[ז] זְעֵיר מַיָּא מִקּוּלְתִיךְ׃ (יח) וַאֲמַרַת אֵשְׁתְּ רִבּוֹנִי וְאוֹחִיאַת וַאֲחֵיתַת קוּלְתָהּ עַל יְדָהּ וְאַשְׁקִיתֵיהּ׃ (יט) וְשֵׁיצִיאַת לְאַשְׁקָיוּתֵיהּ וַאֲמַרַת אַף לְגַמְלָךְ אִמְלֵי עַד דְּיַסְפְּקוּן לְמִשְׁתֵּי׃ (כ) וְאוֹחִיאַת וּנְפָצַת קוּלְתָהּ לְבֵית שַׁקְיָא וּרְהָטַת עוֹד לְבֵירָא לְמִמְלֵי וּמְלַת לְכָל גַּמְלוֹהִי׃ (כא) וְגַבְרָא שָׁהִי בָהּ מִסְתַּכֵּל שָׁתִיק[ח] לְמִידַע הַאַצְלַח יְיָ אוֹרְחֵיהּ אִם לָא׃ (כב) וַהֲוָה כַּד סַפִּיקוּ גַּמְלַיָּא לְמִשְׁתֵּי וּנְסֵיב גַּבְרָא קָדָשָׁא[ט] דְּדַהֲבָא תִּקְלָא[י] מַתְקְלֵיהּ וּתְרֵין שֵׁירִין עַל יְדָהָא מַתְקַל[יא] עֲשַׂר סַלְעִין[יב] דְּדַהֲבָא מַתְקַלְהוֹן׃ (כג) וַאֲמַר בַּת מַאן אַתְּ חַוִּי כְּעַן[יג] לִי הַאִית בְּבֵית אָבוּךְ אָתַר כָּשַׁר[יד] לָנָא לִמְבָת׃

ז. עתה. ח. משתהה ומתבונן בה ושותק. ט. נזם. י. שקל. יא. משקל. יב. סלעים. יג. עתה. יד. ראוי.

רש"י

(יז) **וירץ העבד לקראתה** - לפי שראה שעלו המים לקראתה[יט]: **הגמיאיני נא** - לשון גמיעה הומיי"ר בלע"ז: (יח) **ותרד כדה** - מעל שכמה: (יט) **עד אם כלו** - הרי אם משמש בלשון אשר: **אם כלו** - תרגם אונקלוס די סַפְּקוּן, שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן: (כ) **ותער** - לשון נפינה, והרבה יש בלשון משנה, המערה מכלי אל כלי (ע"ז עב ע"א). ובמקרא יש לו דומה אַל תְּעַר נַפְשִׁי (תהלים קמא ח), אֲשֶׁר הֶעֱרָה לַמָּוֶת נַפְשׁוֹ (ישעיה נג יב): **השקת** - אבן חלולה ששותים בה הגמלים: (כא) **משתאה** - לשון שאיה, כמו שָׁאוּ עָרִים (ישעיה ו יא), תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה (שם): **משתאה** - משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להצליח, אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו[כ]. ואל תתמה בתי"ו של משתאה, שאין לך תיבה שתחלת יסודה שי"ן ומדברת בלשון מתפעל שאין תי"ו מפרידה בין שתי אותיות של עיקר היסוד, כגון משתאה מגזרת שאה, מִשְׁתּוֹלֵל (ישעיה נט טו) מגזרת שולל, וַיִּשְׁתּוֹמֵם (שם שם טז) מגזרת שממה, וְיִשְׁתַּמֵּר חֻקּוֹת עָמְרִי (מיכה ו טז) מגזרת שמר, אף כאן משתאה מגזרת תִּשָּׁאֶה. וכשם שאתה מוצא לשון משומם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות, כמו עַל יוֹמוֹ נָשַׁמּוּ אַחֲרֹנִים (איוב יח כ), שֹׁמּוּ שָׁמַיִם (ירמיה ב יב), אֶשְׁתּוֹמַם כְּשָׁעָה חֲדָה (דניאל ד טז), כך תפרש לשון שאייה באדם בהול ובעל מחשבות. ואונקלוס תרגם לשון שהיה, וגברא שהי, שוהה ועומד במקום אחד לראות ההצליח ה' דרכו. ואין לתרגם שָׁתֵי, שהרי אינו לשון שתיה, שאין אל"ף נופלת בלשון שתיה: **משתאה לה** - משתומם עליה, כמו אִמְרִי לִי אָחִי הוּא (לעיל כ יג), וכמו וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ (להלן כו ז): (כב) **בקע** - רמז לשקלי ישראל בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת (שמות לח כו) (תרגום יונתן): **ושני צמידים** - רמז לשני לוחות מצומדות[כא]: **עשרה זהב משקלם** - רמז לעשרת הדברות שבהן[כב]: (כג) **ויאמר בת מי את** - לאחר שנתן לה שאלה, לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקדוש ברוך הוא דרכו: **ללין** - לינה אחת. לין שם דבר. והיא אמרה (פסוק כה) לָלוּן, כמה לינות[כג]:

מקורי רש"י

יט. עי' שם: ותרד העינה ותמלא כדה ותעל. כל הנשים יורדות וממלאות מן העין, וזו, כיון שראו אותה המים, מיד עלו. **כ.** עי' שם (סי' ו): משתאה לה, ר"י דציפורין אמר, ממצמץ ומביט בה, ההצליח ה'. **כא.** עי' שם: רב הונא בשם רבי יוסף, אבן יקרה היה בו והיה משקלה בקע ושני צמידים על ידיה כנגד שני לוחות, עשרה זהב משקלם, כנגד עשרת הדברות. **כב.** שם. **כג.** עי' שם: ללין, לינה אחת. ותאמר בת בתואל אנכי בת מלכה גם מקום ללון, לינות הרבה.

כד וַתֹּאמֶר אֵלָיו בַּת־בְּתוּאֵל אָנֹכִי בֶּן־מִלְכָּה אֲשֶׁר
יָלְדָה לְנָחוֹר: כה וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא
רַב עִמָּנוּ גַּם־מָקוֹם לָלוּן: כו וַיִּקֹּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ
לַיהוָה: רביעי כז וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי
אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי
אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי יְהוָה בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי: כח וַתָּרָץ
הַנַּעֲרָה הנער כתיב וַתַּגֵּד לְבֵית אִמָּהּ כַּדְּבָרִים
הָאֵלֶּה: כט וּלְרִבְקָה אָח וּשְׁמוֹ לָבָן וַיָּרָץ לָבָן
אֶל־הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל־הָעָיִן: ל וַיְהִי | כִּרְאֹת
אֶת־הַנֶּזֶם וְאֶת־הַצְּמִדִים עַל־יְדֵי אֲחֹתוֹ וּכְשָׁמְעוֹ
אֶת־דִּבְרֵי רִבְקָה אֲחֹתוֹ לֵאמֹר כֹּה־דִבֶּר אֵלַי
הָאִישׁ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַגְּמַלִּים
עַל־הָעָיִן: לא וַיֹּאמֶר בּוֹא בְרוּךְ יְהוָה לָמָּה תַעֲמֹד
בַּחוּץ וְאָנֹכִי פִּנִּיתִי הַבַּיִת וּמָקוֹם לַגְּמַלִּים:
לב וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיְתָה וַיְפַתַּח הַגְּמַלִּים וַיִּתֵּן תֶּבֶן
וּמִסְפּוֹא לַגְּמַלִּים וּמַיִם לִרְחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי

אונקלוס

(כד) וַאֲמַרַת לֵיהּ בַּת בְּתוּאֵל אֲנָא בַּר
מִלְכָּה דִּילֵידַת לְנָחוֹר: (כה) וַאֲמַרַת
לֵיהּ אַף תִּבְנָא אַף כִּסְתָּא סַגִּי
עִמָּנָא אַף אָתַר כְּשַׁרט לְמִבָּת:
(כו) וּכְרַע גַּבְרָא וּסְגִיד קֳדָם יְיָ:
(כז) וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִיבּוֹנִי
אַבְרָהָם דִּי לָא מְנַעי טֵיבוּתֵיהּ
וְקוּשְׁטֵיהּ מִן רִבּוֹנִי אֲנָא בְּאוֹרַח
תַּקְנָאיח דַּבְּרַנִי יְיָ בֵּית אֲחוֹהִי דְּרִבּוֹנִי:
(כח) וּרְהָטַת עוּלֵימְתָּא וְחַוִּיאַת
לְבֵית אִמָּהּ כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִילֵין:
(כט) וּלְרִבְקָה אָחָא וּשְׁמֵיהּ לָבָן וּרְהַט
לָבָן לְוַת גַּבְרָא לְבָרָא לְוַת עֵינָא:
(ל) וַהֲוָה כַּד חָזָא יַת קָדָשָׁאיט וְיַת
שֵׁירָיָא עַל יְדֵי אֲחָתֵיהּ וְכַד שְׁמַע
יַת פִּתְגָּמֵי רִבְקָה אֲחָתֵיהּ לְמֵימָר
כְּדֵין מַלֵּיל עִמִּי גַּבְרָא וַאֲתָא לְוַת
גַּבְרָא וְהָא קָאִים עִילַוֵי גַּמְלַיָּא
עַל עֵינָא: (לא) וַאֲמַר עוּל בְּרִיכָא
דַּיְיָ לְמָא אַתְּ קָאִים בְּבָרָא וַאֲנָא
פַּנֵּיתִי בֵּיתָא וַאֲתַר כְּשַׁרכ לְגַמְלַיָּא:
(לב) וְעָאל גַּבְרָא לְבֵיתָא וּשְׁרָא
גַּמְלַיָּא וִיהַב תִּבְנָא וְכִיסְתָּא לְגַמְלַיָּא
וּמַיָּא לְאַסְחָאָה רַגְלוֹהִי וְרַגְלֵי

טו. ראוי. טז. לפני. יז. מנע.
יח. מתוקן. יט. נזם. כ. ראוי.

רש"י

(כד) **בת בתואל** - השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון[כד]: (כה) **מספוא** - כל מאכל הגמלים קרוי מספוא, כגון תבן (נ"א עלה) ושעורים: (כז) **בדרך** - דרך המזומן, דרך הישר, באותו דרך שהייתי צריך. וכן כל בי"ת ולמ"ד וה"א המשמשים בראש התיבה ונקודים בפת"ח מדברים בדבר הפשוט שמזכר כבר במקום אחר, או שהוא מבורר ומיכר באיזו הוא מדבר: (כח) **לבית אמה** - דרך הנשים היתה להיות להן בית ליחד בו למלאכתן, ואין הבת מגדת אלא לאמה[כה]: (כט) **וירץ** - למה רץ ועל מה רץ, [אלא] ויהי כראות את המזם, אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון: (ל) **על הגמלים** - לשמרן, כמו וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם (לעיל יח ח) לשמשם: (לא) **פניתי הבית** - מעבודת אלילים[כו]: (לב) **ויפתח** - התיר זמם שלהם, שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים (ילקוט שמעוני בראשית פרק כד רמז קנו):

מקורי רש"י

כד. אבות דרבי נתן (נוסח ב' - פרק מ): עשרה דברים בגולם ועשרה בחכם וכו' ואומר על דבר שהוא ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, זו רבקה בת בתואל. שנאמר, ויאמר בת מי את היש בית אביך מקום לנו ללין ותאמר אליו בת בתואל אנכי וגו' ותאמר אליו גם תבן גם מספוא [רב עמנו גם מקום ללון]. **כה.** עי' בראשית רבה (פרשה ס סי' ז): ותרץ הנערה ותגד לבית אמה, א"ר יוחנן אין האשה רגילה אלא לבית אמה. אתיבון ליה, והכתיב ותגד לאביה, אמר להם שמתה אמה. ולמי היה לה להגיד, לא לאביה. **כו.** עי' שם: ואנכי פניתי הבית, מטינופת של עבודת כוכבים. **ועי'** אבות דרבי נתן (פרק ח): חסידים כך בהמתן היו חסידות. אמרו, גמליו של אברהם אבינו לא נכנסו לבית שיש בו עבודת כוכבים, שנאמר (בראשית כד) ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים. ואנכי פניתי הבית, מתרפים. ומת"ל ומקום לגמלים, מלמד שלא נכנסו לבית הארמי עד שפנו כל העבודת כוכבים מפניהם.

אונקלוס

גוּבְרַיָּא דְּעִמֵּיהּ: (לג) וְשַׁוִּיאוּ קֳדָמוֹהִי לְמֵיכָל וַאֲמַר לָא אֵיכוּל עַד דַּאֲמַלֵּיל פִּתְגָּמַי וַאֲמַר מַלֵּיל: (לד) וַאֲמַר עַבְדָּא דְּאַבְרָהָם אָנָא: (לה) וַיְיָ בְּרִיךְ יַת רִבּוֹנִי לַחֲדָא וּרְבָא וִיהַב לֵיהּ עָאן וְתוֹרִין וּכְסַף וּדְהַב וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וְגַמְלִין וַחֲמָרִין: (לו) וִילִידַת שָׂרָה אִיתַּת רִבּוֹנִי בַּר לְרִבּוֹנִי בָּתַר דְּסֵיבַת וִיהַב לֵיהּ יַת כָּל דִּילֵיהּ: (לז) וְקַיֵּים עָלַי רִבּוֹנִי לְמֵימַר לָא תִּיסַב אִתְּתָא לִבְרִי מִבְּנַת כְּנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא יָתֵיב בְּאַרְעֵהוֹן: (לח) אֱלָהֵין לְבֵית אַבָּא תֵּיזֵיל וּלְזַרְעִיתִי וְתִיסַב אִתְּתָא לִבְרִי: (לט) וַאֲמָרִית לְרִבּוֹנִי מָאִים לָא תֵּיתֵי אִתְּתָא בַּתְרָי: (מ) וַאֲמַר לִי יְיָ דִּי פְּלַחִית קֳדָמוֹהִי[כא] יִשְׁלַח מַלְאָכֵיהּ עִמָּךְ וְיַצְלַח אוֹרְחָךְ וְתִיסַב אִתְּתָא לִבְרִי מִזַּרְעִיתִי וּמִבֵּית אַבָּא: (מא) בְּכֵן תְּהֵי זַכַּאי מִמּוּמָתִי אֲרֵי תְּהַךְ לְזַרְעִיתִי וְאִם לָא יִתְּנוּן לָךְ וּתְהֵי זַכַּאי מִמּוּמָתִי: (מב) וְאָתֵית יוֹמָא דֵּין לְעֵינָא וַאֲמָרִית יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם

כא. שעבדתי לפניו.

הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ: לג וַיּוּשַׂם וישם כתיב לְפָנָיו לֶאֱכֹל וַיֹּאמֶר לֹא אֹכַל עַד אִם־דִּבַּרְתִּי דְּבָרָי וַיֹּאמֶר דַּבֵּר: לד וַיֹּאמֶר עֶבֶד אַבְרָהָם אָנֹכִי: לה וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אֲדֹנִי מְאֹד וַיִּגְדָּל וַיִּתֶּן־לוֹ צֹאן וּבָקָר וְכֶסֶף וְזָהָב וַעֲבָדִם וּשְׁפָחֹת וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים: לו וַתֵּלֶד שָׂרָה אֵשֶׁת אֲדֹנִי בֵן לַאדֹנִי אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ: לז וַיַּשְׁבִּעֵנִי אֲדֹנִי לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יֹשֵׁב בְּאַרְצוֹ: לח אִם־לֹא אֶל־בֵּית־אָבִי תֵּלֵךְ וְאֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי: לט וָאֹמַר אֶל־אֲדֹנִי אֻלַי לֹא־תֵלֵךְ הָאִשָּׁה אַחֲרָי: מ וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ אִתְּךָ וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי: מא אָז תִּנָּקֶה מֵאָלָתִי כִּי תָבוֹא אֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם־לֹא יִתְּנוּ לָךְ וְהָיִיתָ נָקִי מֵאָלָתִי: מב וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל־הָעַיִן וָאֹמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם

רש"י

(לג) **עד אם דברתי** - הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי, כמו עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה (להלן מט י). וזה שאמרו חז"ל (ר"ה ג ע"א, תענית ט ע"א) כי משמש בד' לשונות, והאחד מי והוא אם: (לו) **ויתן לו את כל אשר לו** - שטר מתנה הראה להם[כז]: (לז) **לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני** - אם לא תלך תחילה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך: (לט) **אלי לא תלך האשה** - אֻלַי כתיב, בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו. אמר לו אברהם, בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך[כח]: (מב) **ואבא היום** - היום יצאתי והיום באתי, מכאן שקפצה לו הארץ[כט]. אמר רבי אחא, יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים, שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא

מקורי רש"י

כז. עי' לעיל הערה יז. **כח.** עי' ילקוט שמעוני תורה (רמז קז): אמר, אולי לא תאבה האשה, אתן לו בתי. א"ל, אתה ארור ובני ברוך, ואין ארור מדבק בברוך. **כט.** עי' בראשית רבה (פרשה נט סי' יא): ר' יצחק אמר, בן יומו הוא. דעתיה דר' יצחק, ואבא היום אל העין, היום יצאתי והיום באתי. **ועי'** מדרש תנחומא (ויצא פרק ג): וילך חרנה, זו אחד מארבע קפיצות שקפצה הארץ, אחת בימי אברהם, ויחלק עליהם לילה (בראשית יד), ואחת לאליעזר, שנאמר ואבא היום אל העין (שם כד), ואחת בימי דוד, שנאמר בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה (תהלים ס). **ועי'** פרקי דרבי אליעזר (פרק טז): מקרית ארבע עד חרן מהלך שבעה עשר יום ובג' שעות בא העבד לחרן, והיה העבד תמה בלבו, ואמר היום יצאתי והיום באתי. שנ' ואבא היום אל העין, ר' אבהו אמ' רצה הב"ה לגמול חסד ליצחק ושלח מלאך לפני אליעזר ונקפצה הדרך עליו ובג' שעות בא העבד לחרן.

אִם־יֶשְׁךָ־נָא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי אֲשֶׁר אָנֹכִי הֹלֵךְ עָלָיהָ׃
מג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וְהָיָה הָעַלְמָה
הַיֹּצֵאת לִשְׁאֹב וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־
מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ מד וְאָמְרָה אֵלַי גַּם־אַתָּה שְׁתֵה
וְגַם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב הִוא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֹכִיחַ
יְהוָה לְבֶן־אֲדֹנִי׃ מה אֲנִי טֶרֶם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר
אֶל־לִבִּי וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ
וַתֵּרֶד הָעֲיָנָה וַתִּשְׁאָב וָאֹמַר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי נָא׃
מו וַתְּמַהֵר וַתֹּרֶד כַּדָּהּ מֵעָלֶיהָ וַתֹּאמֶר שְׁתֵה
וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה וָאֶשְׁתְּ וְגַם הַגְּמַלִּים הִשְׁקָתָה׃
מז וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר בַּת־מִי אַתְּ וַתֹּאמֶר בַּת־
בְּתוּאֵל בֶּן־נָחוֹר אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ מִלְכָּה וָאָשִׂם
הַנֶּזֶם עַל־אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל־יָדֶיהָ׃ מח וָאֶקֹּד
וָאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה וָאֲבָרֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי
אַבְרָהָם אֲשֶׁר הִנְחַנִי בְּדֶרֶךְ אֱמֶת לָקַחַת אֶת־
בַּת־אֲחִי אֲדֹנִי לִבְנוֹ׃ מט וְעַתָּה אִם־יֶשְׁכֶם
עֹשִׂים חֶסֶד וֶאֱמֶת אֶת־אֲדֹנִי הַגִּידוּ לִי וְאִם־
לֹא הַגִּידוּ לִי וְאֶפְנֶה עַל־יָמִין אוֹ עַל־שְׂמֹאל׃

אונקלוס

אִם אִית כְּעַן רַעֲוָא קֳדָמָךְ[כב] לְאַצְלָחָא
אוֹרְחִי דִּי אֲנָא אָזֵיל עֲלָהּ׃ (מג) הָא
אֲנָא קָאִים עַל עֵינָא דְּמַיָּא וִיהֵא
עוּלֵמְתָּא דְּתִיפּוֹק לְמִימְלֵי וְאֵימַר לָהּ
אַשְׁקִינִי כְּעַן[כג] זְעֵיר מַיָּא מִקּוּלְתִּיךְ׃
(מד) וְתֵימַר לִי אַף אַתְּ אֵשְׁתִּ
וְאַף לְגַמְלָךְ אַמְלֵי הִיא אִיתְתָא
דְּזַמִּין[כד] יְיָ לְבַר רִבּוֹנִי׃ (מה) אֲנָא
עַד לָא שֵׁיצִיתִי לְמַלְלָא בְּלִבִּי
וְהָא רִבְקָה נְפָקַת וְקוּלְתָהּ עַל
כַּתְפָּהּ וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלַת וַאֲמָרִית
לָהּ אַשְׁקִינִי כְּעַן[כה]׃ (מו) וְאוֹחִיאַת
וַאֲחִיתַת קוּלְתָהּ מִינָהּ וַאֲמַרַת אֵשְׁתִּ
וְאַף גַּמְלָךְ אַשְׁקִי וּשְׁתֵיתִי וְאַף
גַּמְלַיָּא אַשְׁקִיאַת׃ (מז) וּשְׁאֵילִית
יָתָהּ וַאֲמָרִית בַּת מָן אַתְּ וַאֲמַרַת
בַּת בְּתוּאֵל בַּר נָחוֹר דִּילֵידַת לֵיהּ
מִלְכָּה וְשַׁוִּיתִי קְדָשָׁא[כו] עַל אַפָּהּ
וְשֵׁירַיָּא עַל יְדָהָא׃ (מח) וּכְרָעִית
וּסְגִדִית קֳדָם[כז] יְיָ וּבָרֵכִית יַת יְיָ
אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם דְּדַבְּרַנִי[כח]
בְּאוֹרַח קְשׁוֹט לְמֵיסַב יַת בַּת אָחוּהִי
דְּרִבּוֹנִי לִבְרֵיהּ׃ (מט) וּכְעַן אִם
אִיתֵיכוֹן עַבְדִּין טִיבוּ וּקְשׁוֹט עִם
רִבּוֹנִי חַוּוֹ לִי וְאִם לָא חַוּוֹ לִי
וְאִתְפְּנֵי עַל יַמִּינָא אוֹ עַל שְׂמָאלָא׃

כב. יש עתה רצון לפניך. כג. עתה.
כד. שהכין. כה. עתה. כו. נזם.
כז. לפני. כח. שהנהיגני.

רש"י

נתנו אלא כרמיזה[ל]: (מד) **גם אתה** - גם לרבות אנשים שעמו: הוכיח - כירר והודיע. וכן כל הוכחה שבמקרא ברור דבר: (מה) **טרם אכלה** - טרם שאני מכלה. וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר, ויכול לכתוב טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו כי אמר איוב (איוב ז ה) הרי לשון עבר, כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב (שם) הרי לשון עתיד, ופירוש שניהם לשון הווה, כי אומר היה איוב אולי חטאו בני וגו' והיה עושה כך: (מז) **ואשאל ואשם** - שנה הסדר, שהרי הוא תחלה נתן ואחר כך שאל, אלא שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין איך יודע מי היא: (מט) **על ימין** - מצנות ישמעאל[לא]: **על שמאל** - מצנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם[לב]:

מקורי רש"י

ל. עי' בראשית רבה (פרשה ס סי' ח): ויתן תבן ומספוא לגמלים, א"ר אחא, יפה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורתן של בנים, פרשתו של אליעזר שנים וג' דפים, הוא אומרה ושונה. ושרץ מגופי תורה, ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא. **לא.** עי' שם (סי' ט): ואפנה על ימין או על שמאל, על ימין זה ישמעאל, על שמאל זה לוט. היך מד"א (בראשית יג) אם השמאל ואימינה, אם הימין ואשמאילה. **לב.** שם.

נ וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיהוָה יָצָא הַדָּבָר
לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ־טוֹב: נא הִנֵּה־
רִבְקָה לְפָנֶיךָ קַח וָלֵךְ וּתְהִי אִשָּׁה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: נב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֶבֶד
אַבְרָהָם אֶת־דִּבְרֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה לַיהוָה: חמישי
נג וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן
לְרִבְקָה וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ: נד וַיֹּאכְלוּ
וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עִמּוֹ וַיָּלִינוּ וַיָּקוּמוּ
בַּבֹּקֶר וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֻנִי לַאדֹנִי: נה וַיֹּאמֶר אָחִיהָ
וְאִמָּהּ תֵּשֶׁב הַנַּעֲרָה הנער כתיב אִתָּנוּ יָמִים אוֹ
עָשׂוֹר אַחַר תֵּלֵךְ: נו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תְּאַחֲרוּ
אֹתִי וַיהוָה הִצְלִיחַ דַּרְכִּי שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי:
נז וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לַנַּעֲרָה לנער כתיב וְנִשְׁאֲלָה
אֶת־פִּיהָ: נח וַיִּקְרְאוּ לְרִבְקָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הֲתֵלְכִי
עִם־הָאִישׁ הַזֶּה וַתֹּאמֶר אֵלֵךְ: נט וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־
רִבְקָה אֲחֹתָם וְאֶת־מֵנִקְתָּהּ וְאֶת־עֶבֶד אַבְרָהָם

אונקלוס

(נ) וְאָתֵיב לָבָן וּבְתוּאֵל וַאֲמָרוּ מִן קֳדָם[כט] יְיָ נְפַק פִּתְגָּמָא לֵית אֲנַחְנָא יָכְלִין לְמַלָּלָא עִמָּךְ בִּישׁ אוֹ טָב: (נא) הָא רִבְקָה קָדָמָךְ דְּבַר וְאִיזֵיל וּתְהֵי אִתְּתָא לְבַר רִבּוֹנָךְ כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ: (נב) וַהֲוָה כַּד שְׁמַע עַבְדָּא דְּאַבְרָהָם יַת פִּתְגָּמֵיהוֹן וּסְגֵיד עַל אַרְעָא קֳדָם[ל] יְיָ: (נג) וְאַפִּיק עַבְדָּא מָנִין דְּכֵסַף וּמָנִין דְּדָהַב וּלְבוּשִׁין וִיהַב לְרִבְקָה וּמִגְדָּנִין יְהַב לַאֲחוּהָא וּלְאִמָּהּ: (נד) וַאֲכָלוּ וּשְׁתִיאוּ הוּא וְגוּבְרַיָּא דִּי עִמֵּיהּ וּבָתוּ וְקָמוּ בְּצַפְרָא וַאֲמַר שַׁלְּחוּנִי לְוַת רִבּוֹנִי: (נה) וַאֲמַר אָחוּהָא וְאִמָּהּ תֵּתֵיב עוּלֵּמְתָּא עִמָּנָא עִידַן בְּעִידַן[לא] אוֹ עַסְרָא יַרְחִין[לב] בָּתַר כֵּן תֵּיזִיל: (נו) וַאֲמַר לְהוֹן לָא תְּאַחֲרוּן יָתִי וַיְיָ אַצְלַח אוֹרְחִי שַׁלְּחוּנִי וְאֵיהַךְ לְוַת רִבּוֹנִי: (נז) וַאֲמָרוּ נִקְרֵי לְעוּלֵּמְתָּא וְנִשְׁמַע מַה דְּהִיא אָמְרָה[לג]: (נח) וּקְרוֹ לְרִבְקָה וַאֲמָרוּ לָהּ הֲתֵיזְלִי עִם גַּבְרָא הָדֵין וַאֲמַרַת אֵיזִיל: (נט) וְשַׁלְּחוּ יַת רִבְקָה אֲחַתְהוֹן וְיַת מֵנִקְתָּהּ וְיַת עַבְדָּא דְּאַבְרָהָם

כט. מלפני. ל. לפני. לא. זמן בזמן. לב. עשרה חדשים. לג. מה שהיא אומרת.

רש"י

(נ) **ויען לבן ובתואל** - רשע היה וקפץ להשיב לפני מדיו: **לא נוכל דבר אליך** - למאן דדבר הזה לא על ידי תשובת דבר רע ולא על ידי תשובת דבר הגון, ומיכר (ס"א לפי שייכר) שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך: (נב) **וישתחו ארצה** - מכאן שמודים על בשורה טובה (ב"ר פ"ס סי' ו): (נג) **ומגדנות** - לשון מגדים, שהביא עמו מיני פירות של ארץ ישראל: (נד) **וילינו** - כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: (נה) **ויאמר אחיה ואמה** - ובתואל היכן היה, הוא היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו[לג]: **ימים** - שנה כמו יָמִים תִּהְיֶה גְּאֻלָּתוֹ (ויקרא כה כט), שכך נותנין לבתולה זמן י"ב חדש לפרנס את עצמה בתכשיטים: **או עשור** - י' חדשים. ואם תאמר, ימים ממש, אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה[לד]: (נז) **ונשאלה את פיה** - מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה[לה]: (נח) **ותאמר אלך** - מעצמי ואף אם איננה רוצה[לו]:

מקורי רש"י

לג. עי' שם (סי' יב): ויאמר אחיה ואמה תשב הנערה אתנו, ובתואל היכן הוא, ביקש לעכב וניגף בלילה. הה"ד צדקת תמים תיישר דרכו (משלי יא). צדקת תמים, זה יצחק, תיישר דרכו של אליעזר, וברעתו ידחה רשע, זה בתואל שניגף בלילה. ועי' בראשית רבתי פרשת חיי שרה: ויושם לפניו לאכול. כיון שנכנסו לבית הניח הקערה לפניו וסם המות בתוכה שנאמר ויושם, וייסם כתיב, סם המות הניחו לפניו לאכול, מיד עמדה ברכת אברהם נכח מלאך והחליף הקערה לפני בתואל ואכל ומת באותו הלילה, (ועי' ילקוט שמעוני תורה רמז קט).

לד. עי' שם: תשב הנערה אתנו ימים, אלו שבעת ימי אבלו. או עשור, אלו י"ב חודש שנותנין לבתולה לפרנס את עצמה. ועי' כתובות (נז ע"ב): ויאמר אחיה ואמה תשב הנערה אתנו ימים או עשור, מאי ימים, אילימא תרי יומי, משתעי אינישׁ הכי, אמרו ליה תרי יומי, אמר להו לא. אמרו ליה עשרה יומי, אלא מאי ימים, שנה. דכתיב ימים תהיה גאולתו. **לה.** עי' בראשית רבה (פרשה ס סי' יב): ויאמרו נקרא לנערה. מכאן שאין משיאין את היתומה אלא על פיה. **לו.** עי' שם: ותאמר אלך, הולכת אני על כרחכם שלא בטובתכם.

וְאֶת־אֲנָשָׁיו׃ ס וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ
אֲחֹתֵנוּ אַתְּ הָיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֵת
שַׁעַר שֹׂנְאָיו׃ סא וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה
עַל־הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד
אֶת־רִבְקָה וַיֵּלֶךְ׃ סב וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי
רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב׃ סג וַיֵּצֵא יִצְחָק
לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה
גְמַלִּים בָּאִים׃ סד וַתִּשָּׂא רִבְקָה אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא
אֶת־יִצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל׃ סה וַתֹּאמֶר אֶל־
הָעֶבֶד מִי־הָאִישׁ הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתֵנוּ
וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנִי וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס׃
סו וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
עָשָׂה׃ סז וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח

אונקלוס

וְיַת גַּבְרוֹהִי׃ (ס) וּבָרִיכוּ יַת רִבְקָה וַאֲמָרוּ לָהּ אֲחָתָנָא אַתְּ הֲוֵי לְאַלְפִין וּלְרִבְוָון וְיֵרְתוּן בְּנַיְיכִי יַת קִרְוֵי סַנְאֵיהוֹן׃ (סא) וְקָמַת רִבְקָה וְעוּלֵמְתָהָא וּרְכִיבָא עַל גַּמְלַיָּא וַאֲזָלַת בָּתַר גַּבְרָא וּדְבַר עַבְדָּא יַת רִבְקָה וַאֲזָל׃ (סב) וְיִצְחָק אָתָא בְּמֵיתוֹהִי[לד] מִבֵּירָא דְמַלְאָךְ קַיָּימָא אִתְחֲזֵי עֲלָהּ[לה] וְהוּא יָתֵיב בְּאַרַע דָּרוֹמָא[לו]׃ (סג) וּנְפַק יִצְחָק לְצַלָּאָה[לז] בְּחַקְלָא לְמִפְנֵי רַמְשָׁא וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא גַּמְלַיָּא אָתָן׃ (סד) וּזְקָפַת רִבְקָה יַת עֵינָהָא וַחֲזַת יַת יִצְחָק וְאִתְרְכִינַת[לח] מֵעַל גַּמְלָא׃ (סה) וַאֲמַרַת לְעַבְדָּא מָאן גַּבְרָא דֵּיכִי דְּמְהַלֵּךְ בְּחַקְלָא לְקָדְמוּתָנָא וַאֲמַר עַבְדָּא הוּא רִבּוֹנִי וּנְסִיבַת עֵיפָא וְאִתְכַּסִיאַת׃ (סו) וְאִשְׁתָּעֵי עַבְדָּא לְיִצְחָק יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי עֲבַד׃ (סז) וְאַעְלָהּ יִצְחָק לְמַשְׁכְּנָא וַחֲזָא וְהָא תַקְנִין עוֹבָדָהָא כְּעוֹבָדֵי[לט] שָׂרָה אִמֵּיהּ וּנְסִיב

לד. נכנס בבואו לה. שמלאך הברית נראה עליו. לו. דרום. לז. להתפלל. לח. והתכופפה. לט. וראה והנה מתוקנים מעשיה כמעשי.

רש"י

(ס) **את היי לאלפי רבבה** - את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם בהר המוריה הַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ וגו׳ (לעיל כב יז), יהי רצון שיהא אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת: (סב) **מבוא באר לחי ראי** - שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה[לז]: **יושב בארץ הנגב** - קרוב לאותו באר, שנאמר (לעיל כ א) וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר, ושם היה הבאר שנאמר (לעיל טז יד) הִנֵּה בֵּין קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד: (סג) **לשוח** - לשון תפלה, כמו (תהלים קב א) יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ[לח]: (סד) **ותרא את יצחק** - ראתה אותו הדור ותוהא (ס"א ותמהה) מפניו[לט]: **ותפל** - השמיטה עצמה לארץ, כתרגומו ואתרכינת, הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע, כמו (לעיל פסוק יד) הַטִּי נָא כַדֵּךְ אַרְכִּינִי, וַיֵּט שָׁמַיִם (שמואל ב׳ כב י) וארכין, לשון מוטה לארץ. ודומה לו כִּי יִפֹּל לֹא יוּטָל (תהלים לז כד), כלומר אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע: (סה) **ותתכס** - לשון ותתפעל, כמו וַתִּקָּבֵר (להלן לה ח) וַתִּשָּׂבֵר (שמואל א׳ ד יח): (סו) **ויספר העבד** - גלה לו נסים שנעשו לו, שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו[מ]: (סז) **האהלה שרה אמו** - ויבאה האהלה והרי היא שרה אמו, כלומר ונעשית דוגמת שרה אמו, שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל, ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו ב"ר"מא:

מקורי רש"י

לז. עי׳ שם (סי׳ יד): ויצחק בא מבוא, אתא ממיתא. ולהיכן הלך, באר לחי רואי. הלך להביא את הגר, אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני. **לח.** עי׳ ברכות (כו ע"ב): יצחק תקן תפלת מנחה, שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב, ואין שיחה אלא תפלה, שנאמר תפלה לעני כי יעטף ולפני ה׳ ישפוך שיחו. **לט.** עי׳ בראשית רבה (פרשה ס סי׳ טו): ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק. א"ר הונא, צפת שידו שטוחה בתפלה. אמרה, ודאי אדם גדול הוא, לכך שאלה עליו, ותפול מעל הגמל, איתרכינת. היך מה דאת אמר (תהלים לז), כי יפול לא יוטל. ותאמר אל העבד, ר׳ חייא אמר ראתה אותו הדור, ותוהא מפניו. **מ.** עי׳ שם: ויספר העבד ליצחק, אמר רבי אלעזר, כללה של תורה מרובים מפרטיה. שאלו, בא לכתוב שנים וג׳ דפין, היה כותב. ורבנן אמרי, דברי שבח גלה לו, מה שקפצה הארץ לפניו. **מא.** עי׳ שם (סי׳ טז): ויביאה יצחק האהלה שרה אמו. כל ימים שהיתה שרה קיימת, היה ענן קשור על פתח אהלה. כיון שמתה, פסק אותו ענן.

אֶת־רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֵם יִצְחָק
אַחֲרֵי אִמּוֹ: פ ששי כה א וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח
אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קְטוּרָה: ב וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־זִמְרָן
וְאֶת־יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק וְאֶת־
שׁוּחַ: ג וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת־שְׁבָא וְאֶת־דְּדָן וּבְנֵי דְדָן
הָיוּ אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁם וּלְאֻמִּים: ד וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה
וָעֵפֶר וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי
קְטוּרָה: ה וַיִּתֶּן אַבְרָהָם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ לְיִצְחָק:

אונקלוס

יַת רִבְקָה וַהֲוַת לֵיהּ לְאִינְתּוּ וְרָחֲמָהּ
וְאִתְנְחֵם יִצְחָק בָּתַר דְּמִיתַת[מ] אִמֵּיהּ:
(א) וְאוֹסִיף אַבְרָהָם וּנְסֵיב אִתְּתָא
וּשְׁמָהּ קְטוּרָה: (ב) וִילִידַת לֵיהּ
יַת זִמְרָן וְיַת יָקְשָׁן וְיַת מְדָן
וְיַת מִדְיָן וְיַת יִשְׁבָּק וְיַת שׁוּחַ:
(ג) וְיָקְשָׁן אוֹלִיד יַת שְׁבָא וְיַת דְּדָן
וּבְנֵי דְדָן הֲווֹ לְמַשְׁרְיָן וְלִשְׁכּוּנִין
וּלְנַגְוָון[א]: (ד) וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה
וָעֵפֶר וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל
אִילֵּין בְּנֵי קְטוּרָה: (ה) וְיָהַב
אַבְרָהָם יַת כָּל דִּי לֵיהּ לְיִצְחָק:

מ. שמתה. א. למחנות ולמגורים ולאיים.

רש"י

אחרי אמו - דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה, ומשמתה הוא מתנחם באשתו[מב]: כה (א) קטורה - זו הגר, ונקראת קטורה על שם שנאים מעשיה כקטרת, ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם[מג]: (ג) אשורם ולטושם - שם ראשי אומות[מד]. ותרגום של אונקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא, שפירש לְמַשְׁיְרָיָן לשון מחנה. ואם תאמר שאינו כן מפני האל"ף שאינה יסודית, הרי לנו תיבות שאין בראשם אל"ף ונתוספה אל"ף בראשם, כמו חוֹמַת חֲנָךְ (עמוס ז ז) שהוא מן נְכֵה רַגְלָיִם (שמואל ב' ד ד), וכמו אָסוּף שָׁמֶן (מלכים ב' ד ב) שהוא מן וְרָחַצְתָּ וָסַכְתָּ (רות ג ג): ולטושם - הם בעלי אהלים המתפזרים אנה ואנה ונוסעים איש בְּאָהֳלֵי מַפְּדְּנוֹ, וכן הוא אומר וְהִנֵּה נְטֻשִׁים עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ (שמואל א' ל טז), שכן למ"ד ונו"ן מתחלפות זו בזו: (ה) ויתן אברהם וגו' - אמר רבי נחמיה ברכת דייתיקי נתן לו, שאמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם וֶהְיֵה בְּרָכָה (לעיל יב ב), הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה, ואברהם מסרן ליצחק[מה]:

מקורי רש"י

וכיון שבאת רבקה, חזר אותו ענן. כל ימים שהיתה שרה קיימת, היו דלתות פתוחות לרוחה. וכיון שמתה שרה, פסקה אותה הרוחה. וכיון שבאת רבקה, חזרה אותה הרוחה. וכל ימים שהיתה שרה קיימת, היה ברכה משולחת בעיסה. וכיון שמתה שרה, פסקה אותה הברכה. כיון שבאת רבקה, חזרה. כל ימים שהיתה שרה קיימת, היה נר דולק מלילי שבת ועד לילי שבת. וכיון שמתה, פסק אותו הנר. וכיון שבאת רבקה, חזר. וכיון שראה אותה שהיא עושה כמעשה אמו, קוצה חלתה בטהרה וקוצה עיסתה בטהרה, מיד, ויביאה יצחק האהלה. **מב.** עי' בראשית רבתי חיי שרה: עד שלא נשא אדם אשה, אהבתו הולכת אחר הוריו. משנשא, אהבתו הולכת אחר אשתו שנאמר וינחם יצחק אחרי אמו. **מג.** עי' בראשית רבה (פרשה סא סי' ד): ושמה קטורה, רב אמר זו הגר וכו'. ושמה קטורה, א"ל שמקוטרת מצות ומעשים טובים. א"ל, והכתיב ולבני הפילגשים אשר לאברהם, א"ל פלגשם כתיב, בעודנו חי, אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני. א"ר ברכיה, אע"ג דאת אמר ותלך ותתע במדבר וגו', תאמר שנחשד עליה בריה, ת"ל ושמה קטורה מן קטר כזה שהוא חותם גנזכה ומוציאה בחותמת קשורה וחתומה. **ועי'** מדרש תנחומא (חיי שרה פיסקא ח): ר' אומר היא הגר היא קטורה. ולמה נקרא שמה קטורה, שהיתה קשורה כנוד, ורבותינו אומרים אשה אחרת לקח. ומה טעם של רבי שאומר הגר היא קטורה, שכתוב ביצחק ויצחק בא מבא באר לחי רואי, אותה שכתוב בה ותקרא שם ה' הדובר אליה אתה אל ראי (בראשית טו). מכאן אתה למד שהיא הגר. דבר אחר למה נקרא שמה קטורה, שנאים מעשיה כקטרת. **מד.** עי' בראשית רבה (פרשה ס"א סי' ה): רמי בר יחזקאל אמר, זמרן שהיו מזמרין בעולם, יקשן שהן מתקשין בעולם. ורבנן אמרי, זמרן, שהיו מזמרין לעבודת כוכבים. יקשן, שהיו מקשין בתוף לעבודת כוכבים, ויקשן ילד את שבא ואת דדן. רבי שמואל בר נחמן אמר, אע"ג דאינון מתורגמין אימרין תגרין לופרין, וראשי אומין, כולהון ראשי אומות הן. **מה.** עי' מדרש שוחר טוב (תהלים מזמור א): ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. מה נתן לו. ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן. רבי יהודה אומר, זו בכורה. ור' נחמיה אמר, זו ברכה. ורבנן אמרי, זו קבורה ודיאתיקי (שטר ירושה). אמר ר' לוי בשם רבי חמא, לא ברכו, אלא מתנות נתן לו. ולמה לא ברכו. משל למלך שהיה לו פרדס ומסרו לאריס והיה בו כל מיני אילנות כרוכין זה בזה. אחד של סם חיים ואחד של סם המות. אמר האריס, אם אני משקה של סם חיים של סם המות יחיה עמו. ואם אין אני משקהו היאך זה של סם חיים חי. חזר ואמר אותו אריס, לשנה זו אני משלים את אריסותי והולך לי ומה דאהנייה למריה דפרדיסא עביד. כך אמר אברהם, אני איני מברך את יצחק לפי שעכשיו בני ישמעאל ובני קטורה מתברכים.

ו וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם
מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה
אֶל־אֶרֶץ קֶדֶם: ז וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם
אֲשֶׁר־חָי מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים:
ח וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ
וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו: ט וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל
בָּנָיו אֶל־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל־שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן־צֹחַר
הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מַמְרֵא: י הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה
אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה קֻבַּר אַבְרָהָם וְשָׂרָה
אִשְׁתּוֹ: יא וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים

אונקלוס

(ו) וְלִבְנֵי לְחֵינָתָא דִּי לְאַבְרָהָם
יְהַב אַבְרָהָם מַתְּנָן וְשַׁלְחִינוּן מֵעַל
יִצְחָק בְּרֵיהּ בְּעוֹד דְּהוּא קַיֵּים
קִידוּמָא לְאַרַע מַדִּינְחָא: (ז) וְאִילֵּין
יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם דַּחֲיָא מְאָה
וְשַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין: (ח) וְאִתְנְגִיד
וּמִית אַבְרָהָם בְּסֵיבוּ טָבָא סִיב
וּשְׂבַע יוֹמִין וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ:
(ט) וּקְבָרוּ יָתֵיהּ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל
בְּנוֹהִי בִּמְעָרַת[ב] כְּפֵלְתָּא בַּחֲקַל[ג]
עֶפְרוֹן בַּר צוֹחַר חִתָּאָה דִּי עַל
אַפֵּי מַמְרֵא: (י) חַקְלָא דִּי זְבַן
אַבְרָהָם מִן בְּנֵי חִתָּאָה תַּמָּן אִתְקְבַר
אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִתְּתֵיהּ: (יא) וַהֲוָה
בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּבָרֵיךְ יְיָ

ב. במערת. ג. בשדה.

רש"י

(ו) **הפילגשים** - חסר כתיב, שלא היתה אלא פלגש אחת היא הגר היא קטורה[מו]. נשים בכתובה, פלגשים בלא כתובה, כדאמרינן בסנהדרין (כא ע"א) בנשים ופלגשים לדוד[מז]: **נתן אברהם מתנות** - פירשו רבותינו שם טומאה מסר להם[מח]. דבר אחר, מה שניתן לו על אודות שרה ושאר מתנות שנתנו לו הכל נתן להם, שלא רצה ליהנות מהם: (ז) **מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים** - בן ק' כבן ע', ובן ע' כבן ה' בלא חטא: (ט) **יצחק וישמעאל** - מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו. והיא שיבה טובה שנאמר באברהם (פסוק ח)[מט]: (יא) **ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו'** - נחמו תנחומי אבלים[נ]. דבר אחר, אף על פי שמסר הקדוש ברוך הוא את הברכות לאברהם נתיירא לברך את יצחק, מפני שנפה

מקורי רש"י

מו. עי' בראשית רבה (פרשה סא סי' ד): ושמה קטורה, רב אמר, זו הגר. אמר ליה רבי נחמיה והכתיב ויוסף, א"ל על פי הדבור נשאה. היך מד"א ויוסף ה' דבר אלי עוד (ישעיה ח). א"ל, והכתיב ושמה קטורה, א"ל שמקוטרת מצות ומעשים טובים. א"ל, והכתיב ולבני הפילגשים אשר לאברהם, א"ל פלגשם כתיב. **מז.** ז"ל: ויקח דוד עוד פלגשים ונשים בירושלים, למלויי שמונה עשר. מאי נשים ומאי פלגשים, אמר רב יהודה אמר רב, נשים בכתובה ובקידושין, פלגשים בלא כתובה ובלא קידושין. **מח.** עי' סנהדרין (צא ע"א): ושוב פעם אחת באו בני ישמעאל ובני קטורה לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון. אמרו לו, ארץ כנען שלנו ושלכם, דכתיב ואלה תלדת ישמעאל בן אברהם, וכתיב ואלה תולדת יצחק בן אברהם. אמר להן גביהא בן פסיסא לחכמים, תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם לפני אלכסנדרוס מוקדון. אם ינצחוני, אמרו הדיוט שבנו נצחתם, ואם אני אנצח אותם, אמרו להם, תורת משה רבינו נצחתכם. נתנו לו רשות, הלך ודן עמהן. אמר להם, מהיכן אתם מביאין ראייה, אמרו לו, מן התורה. אמר להן, אף אני לא אביא ראייה אלא מן התורה, שנאמר ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת. אב שנתן אגטין לבניו בחייו, ושיגר זה מעל זה, כלום יש לזה על זה כלום. מאי מתנות, אמר רבי ירמיה בר אבא, מלמד שמסר להם שם טומאה. **מט.** עי' בבא בתרא (טז ע"ב): רבא אמר להו, דרדקי, הכי א"ר יוחנן, ישמעאל עשה תשובה בחיי אביו, שנאמר ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו. ועי' בראשית רבה (פרשה סב סי' ג): ויקברו אותו יצחק וישמעאל אל מערת המכפלה, כאן בן האמה חולק כבוד לבן הגבירה. ועי' שם (פרשה ל סי' ד): תקבר בשיבה טובה, בשרו שישמעאל עושה תשובה. **נ.** עי' סוטה (יד ע"א): אמר רבי חמא ברבי חנינא מאי דכתיב אחרי ה' אלהיכם תלכו וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה, והלא כבר נאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא, אלא להלך אחר מדותיו של הקדוש ברוך הוא. מה הוא מלביש ערומים, דכתיב ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור ולבישם, אף אתה הלבש ערומים, הקדוש ברוך הוא ביקר חולים, דכתיב וירא אליו ה' באלוני ממרא, אף אתה בקר חולים, הקדוש ברוך הוא ניחם אבלים, דכתיב ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו, אף אתה נחם אבלים, הקדוש ברוך הוא קבר מתים, דכתיב ויקבר אותו בגיא, אף אתה קבור מתים.

אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם־בְּאֵר לַחַי
רֹאִי׃ פ שביעי יב וְאֵלֶּה תֹּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־
אַבְרָהָם אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחַת שָׂרָה
לְאַבְרָהָם׃ יג וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמֹתָם
לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל
וּמִבְשָׂם׃ יד וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃ טו חֲדַד
וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וָקֶדְמָה׃ מפטיר טז אֵלֶּה
הֵם בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאֵלֶּה שְׁמֹתָם בְּחַצְרֵיהֶם
וּבְטִירֹתָם שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם לְאֻמֹּתָם׃ יז וְאֵלֶּה
שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאַת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וְשֶׁבַע שָׁנִים וַיִּגְוַע וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃

אונקלוס

יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ וִיתֵיב יִצְחָק
עִם בֵּירָא דְמַלְאָךְ קַיְּמָא אִתְחֲזֵי
עֲלָהּ׃ (יב) וְאִילֵין תּוֹלְדַת יִשְׁמָעֵאל
בַּר אַבְרָהָם דִּי יְלִידַת הָגָר
מִצְרֵיתָא אַמְתָא דְשָׂרָה לְאַבְרָהָם׃
(יג) וְאִילֵין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל
בִּשְׁמָהַתְהוֹן לְתוּלְדַתְהוֹן בּוּכְרָא
דְיִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל
וּמִבְשָׂם׃ (יד) וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃
(טו) חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וָקֶדְמָה׃
(טז) אִילֵין אִינּוּן בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאִילֵין
שְׁמָהַתְהוֹן בְּפַצְחֵיהוֹן וּבִכְרַכֵּיהוֹן[ה]
תְּרֵין עֲסַר רַבְרְבִין לְאוּמֵיהוֹן׃
(יז) וְאִילֵין שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל
מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין
וְאִתְנְגִיד וּמִית וְאִיתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ׃

ד. שמלאך הברית נתגלה עליו. ה. בעריהם שאינן מוקפות חומה ובעריהם המוקפות חומה.

רש"י

את עשו יונק ממנו, אמר יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו, ובא הקדוש ברוך הוא וברכו[נא]: (יג) **בשמותם לתולדתם** - סדר לידתן זה אחר זה: (טז) **בחצריהם** - כרכיס שאין להם חומה. ותרגומו בפצחיהון, שהם מפולחים לשון פתיחה, כמו פִּלְחוּ וְרַנְּנוּ (תהלים נח ד): (יז) **ואלה שני חיי ישמעאל** וגו' - אמר רבי חייא בר אבא, למה נמנו שנותיו של ישמעאל, כדי לייחס בהם שנותיו של יעקב. משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קודם שבא אצל לבן, שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל, שנאמר (להלן כח ט) וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל יִשְׁמָעֵאל וגו', כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת (מגילה יז ע"ב)[נב]: **ויגוע** - לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים[נג]:

מקורי רש"י

נא. בראשית רבה (פרשה סא סי' ו): ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן. רבי יהודה אמר, בכורה, רבי נחמיה אמר ברכה, ורבנן אמרי קבורה ודאתיקי. רבי חמא אמר, לא ברכות אלא מתנות נתן לו. משל למלך שהיה לו פרדס, מסרו לאריס, והיה בו שתי אילנות כרוכים זה לזה בכרך אחד, אחד של סם חיים ואחד של סם המות. אמר אותו אריס, אם משקה אני זה של סם חיים, זה של סם המות שותה עמו. ואם איני משקה זה של סם המות, היך זה של סם חיים חי. חזר ואמר, אנא אריס, עביד אנא אריסותי, ומאי דאהני למארי דפרדיסא למיעבד יעביד ליה. כך אמר אברהם, אם מברך אני את יצחק עכשיו, בני ישמעאל ובני קטורה בכלל. ואם אין אני מברך בני ישמעאל ובני קטורה, היך אני מברך את יצחק. חזר ואמר, ב"ו אני אני, היום כאן ומחר בקבר, כבר עבידת אנא דידי. מכאן ואילך, מה שהקב"ה רוצה לעשות בעולמו, יעשה. כיון שמת אברהם אבינו, גלה הקב"ה על יצחק, וברכו. הדא הוא דכתיב ויהי אחרי מות אברהם, ויברך אלהים את יצחק בנו. **נב.** ז"ל: למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהן שנותיו של יעקב, דכתיב ואלה שני חיי ישמעאל מאת שנה ושלשים שנה ושבע שנים כמה קשיש ישמעאל מיצחק, ארביסר שנין, דכתיב ואברם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם, וכתיב ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו, וכתיב ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם. בר כמה הוה ישמעאל כדאתיליד יעקב, בר שבעים וארבעה. כמה פיישן משניה, שתין ותלת, ותניא, היה יעקב אבינו בשעה שנתברך מאביו בן ששים ושלש שנה, ובו בפרק מת ישמעאל. דכתיב וירא עשו כי ברך וגו' וילך עשו אל ישמעאל, ויקח את מחלת בת ישמעאל. **נג.** עי' בבא בתרא (טז ע"ב): ושעשה ישמעאל תשובה בימיו מנלן, כי הא דרבינא ורב חמא בר בוזי הוו יתבי קמיה דרבא וקא מנמנם רבא. א"ל רבינא לרב חמא בר בוזי, ודאי דאמריתו כל מיתה שיש בה גויעה זו היא מיתתן של צדיקים, א"ל אין. והא דור המבול, א"ל, אנן גויעה ואסיפה קאמרינן. והא ישמעאל דכתיב ביה גויעה ואסיפה, אדהכי איתער בהו רבא, אמר להו, דרדקי, הכי א"ר יוחנן, ישמעאל עשה תשובה בחיי אביו, שנאמר, ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו. ודילמא דרך חכמתן קא חשיב להו, אלא מעתה ויקברו אותו עשו ויעקב בניו, מאי טעמא לא חשיב להו דרך חכמתן, אלא מדאקדמיה, אדבורי אדבריה, ומדאדבריה, שמע מינה תשובה עבד בימיו.

יח וַיִּשְׁכְּנוּ מֵחֲוִילָה עַד־שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם
בֹּאֲכָה אַשּׁוּרָה עַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו נָפָל׃ פ פ

אונקלוס

(יח) וּשְׁרוּ מֵחֲוִילָה עַד חַגְרָא דְּעַל אַפֵּי מִצְרַיִם מָטֵי לְאָתּוּר עַל אַפֵּי כָּל אָחוּהִי שְׁרָא׃

ו. חגר.

ק״ה יהויד״ע סימן. ומפטירין והמלך דוד במלכים־א סימן א׃

רש״י

(יח) **נפל** - שָׁכָן, כמו וּמִדְיָן וַעֲמָלֵק וְכָל בְּנֵי קֶדֶם נִפְלִים בָּעֵמֶק (שופטים ז יב). כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן הוא אומר וְעַל פְּנֵי כָל אֶחָיו יִשְׁכֹּן (בראשית טז יב), עד שלא מת אברהם ישכון, משמת אברהם נפל״ר׃

חסלת פרשת חיי שרה

מקורי רש״י

נד. עי׳ ילקוט שמעוני תורה (רמז עט): על פני כל אחיו ישכון, הכא אמר ישכון, ולהלן את אמר על פני כל אחיו נפל, אלא כל הימים שהיה אברהם אבינו קיים, ישכון. כיון שמת, נפל.

הפטרת חיי שרה

מלכים א׳ א

(א) וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יִחַם לוֹ׃ (ב) וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו יְבַקְּשׁוּ לַאדֹנִי
הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְתוּלָה וְעָמְדָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּתְהִי־לוֹ סֹכֶנֶת וְשָׁכְבָה בְחֵיקֶךָ וְחַם לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃
(ג) וַיְבַקְּשׁוּ נַעֲרָה יָפָה בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית וַיָּבִאוּ אֹתָהּ לַמֶּלֶךְ׃
(ד) וְהַנַּעֲרָה יָפָה עַד־מְאֹד וַתְּהִי לַמֶּלֶךְ סֹכֶנֶת וַתְּשָׁרְתֵהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְדָעָהּ׃ (ה) וַאֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית
מִתְנַשֵּׂא לֵאמֹר אֲנִי אֶמְלֹךְ וַיַּעַשׂ לוֹ רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו׃ (ו) וְלֹא־עֲצָבוֹ אָבִיו
מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם־הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃ (ז) וַיִּהְיוּ דְבָרָיו
עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה׃ (ח) וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן
הַנָּבִיא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ׃ (ט) וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא
עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃
(י) וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ וְאֶת־הַגִּבּוֹרִים וְאֶת־שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא קָרָא׃ (יא) וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע
אֵם־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ בֶן־חַגִּית וַאֲדֹנֵינוּ דָוִד לֹא יָדָע׃ (יב) וְעַתָּה לְכִי אִיעָצֵךְ
נָא עֵצָה וּמַלְּטִי אֶת־נַפְשֵׁךְ וְאֶת־נֶפֶשׁ בְּנֵךְ שְׁלֹמֹה׃ (יג) לְכִי וּבֹאִי אֶל־הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְאָמַרְתְּ אֵלָיו
הֲלֹא־אַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲמָתְךָ לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי
וּמַדּוּעַ מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ׃ (יד) הִנֵּה עוֹדֶךָּ מְדַבֶּרֶת שָׁם עִם־הַמֶּלֶךְ וַאֲנִי אָבוֹא אַחֲרַיִךְ וּמִלֵּאתִי אֶת־דְּבָרָיִךְ׃
(טו) וַתָּבֹא בַת־שֶׁבַע אֶל־הַמֶּלֶךְ הַחֲדָרָה וְהַמֶּלֶךְ זָקֵן מְאֹד וַאֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית מְשָׁרֶת אֶת־הַמֶּלֶךְ׃
(טז) וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ׃ (יז) וַתֹּאמֶר לוֹ אֲדֹנִי אַתָּה נִשְׁבַּעְתָּ בַּיהוָה